

ה מ ש ו ר ר ה ל א מ

א

כשבכה המשורר את בכי היחיד שלו, כששר את שירת היחיד שלו, שמענו כאילו האומה כולה בוכה, כאילו האומה כולה שרה.

הוא תינה את יגון־חייך, הוא ספד ליל־דוֹתו שנבלה ללא אור וטל, לנעוריו שכלו ללא חמדה, ללא אהבה, הא קוגן על בדי־דוֹתו, על תלישתו, על הנכר שמסביב — ואנחנו הקשבנו ושמעו ובינו עם העם כילו בוכה לדורותיו על גלותו, על תלישתו, על „חיים בלי הוללה, הי רקב נפקים, שאין טעם להמשיכם, כשם שאין יכולה להפך־סיקם.

וכאשר היתה אתו רוח אחרת, רוח הא־ביב, אשר לנשיבתו התעוררו, נעוריו החרטים והלומותיו הישנים, וכאשר ציל־צל שירו, מלא רוק, עליו, בהיר ואוריו־עם הגל ועם הדרור־הרגשנו בחוש, כי הלכותו ישנים ונעורים חדשים הקיצו בלב העם כולו, כי „כרהקים בהירים, לחבי ידים“ נגלו פתאום לעיני האומה כולה, אשר עוד מעט ובה „יציק פתאום ויתגל כל עוון העלויים, כל הכוחות הפרדים, הגדולים...“

את שירת־היחיד, את ה„פולחן“ שלו ידע לתפל בסמנים מופלאים כאלה, שהס־י־ן בחפך מניה וביה לסימפניה אדירה, שהש־תפכו והגמו בה כינורות כל הדורות, ולי־הפך, בשירת־הכלל שלו, באותם השירים שבהם האומה שופכת את נפשה, משיחה את יגונה, תובעת את עלבונה, מתקוממת, מתייאשת, הולמת — האזין איש איש את שית־נפשו הוא, את יגונו, את עלבוניו, את יאישו, את חלומו, כל פרט הרגיש כאילו הבכי הזה, „בכי כוס בין חרבות“, הוא בכיו הוא, ו„הלב הארילל“ המבקש להכל מרגוע בבכי, ניחומים באבל, הוא לבו שלו, והצעקה המרעידה „שמים, בקד שו רחמים עלי“ מתפרצת כותך מעמקי נפשו הוא, נפש הפרט, והוא הוא, הפרט, מושיט לתלין את צוארו; קים שהט־י, וגם הוא היא, הפרט, נכסף כל כך לנאולה, והוא הוא אטר, „שמר לבוקר וירא בדרך“ זו דמוי־האומה על טף הרקיע... כי שירת הכלל של ביאליק היא כלי־כך נאמד בה, כלי־כך מוחשית, כלי־כך הויגית וכלי־כך אהדותית במובן ההתמזגות הגמורה של המשורר עם נושא שירתו, עד כי המנגינה האדירה הממוזגת מקולות האז־מה כולה נשמעה בזמן אחד גם פסיפניה וגם כ„פולחן“ שירת־היחיד...

הסגולה מיוחדת זו, יכולת מופלאה זו לייצג את האומה גם בשירים הליריים־אינדיבידואליים שלו, ולהפך, לשנות לשי־רים הלאומיים על־ידי האמת של הרגש והנאמנית של הביטוי גזון סיביקטיבי, סגולה מיוחדת זו עושה את ביאליק ליחיד במינו, ליחיד לא רק בדורו, כי אם בדי־רות הרבנו, כגולה זו נובעת טאווה הגוי עיית העמיקה, שהיא נהלתם של המעטים ברוכ־אלוה, אשר בעצמותם משהקף בועיר־אנפין הגזע כולו לכל דרכות הדי־פתחות, טמעמקי שרשיו ועד רוס צמירתו כשאיורים שביאליק הוא משורר לאומי, הכוונה צריכה להיות זאת, שהוא נושא בקרבו את רוח־העם, ומנפשו נשקפת נפשי העם, נשקפת תמיד, לא רק כשהוא מדבר על העם, כי אם גם כשהוא מדבר על עצמו, ומכאן גם אותו היחס המיוחד שלי אל העם, יחס של הזדהות, מייסרים וי־כחיים היו בספרותנו, החל מתקופת ההסי־כלה, לא מעט, ואולם היהם שלהם אל העם היה מה שהיה, רק לא יחס של

• פריקים ממסה על ה. ג. ביאליק.

מר, שירה המסוגלה לעורר הויות עמוקות, שרשיות, כאלה שהן ציפור הנפש לא של איזה יחיד, לא של איזה חוג מיוחד, לא של איזה מעמד מסוים, כי אם של הכלל לכל הלקי, של האומה המקובצת, משל לגשמי־נדבות המרווה לא פרח בודד, גם לא ערוגה מובחרת, כי אם משקה שט־חיים עצומים, יערות וטדות, ומימו כחיים ומרעננים את הארז ואת שית־השוכנים, את שדה התבואה ואת הפטרית ההרויה בעשב, מובן, שיש להבדיל בין יצירה המ־ספלה בענינים חשובים וגדולים ובין זו המעוררת הויות חשובות וגדולות, לצד־רנו מערובים לעתים קרובות את התור־מים בודון ובסוגג, ויש שמייחסים השיבוה פיוטית ליצירה פחותה רק משום שהוא נוגעת בנושא רב־משקל, ויש, להפך, שאי־זה איסטים מדומה מ־קם את הטפו מתוך לגלוג ופוסל יצירה שירית רבת־ערך רק משום שהיא טנדנציוזית, לפי דעתו, כמו במוטגים רבים אחרים כן גם במוטג הטני־דנציוזיות „שולטים לפעמים חוסר הבנה וכל־כול גמור, הן בעצם טנדנציה — זאת אומ־רת: מגכה, כ־נה ידועה — ישנה בכל יצירה ויצירה, הן גם בשיר אהבה מתכוון המסור־רר להאר את אהבתו, את אהבתו, את א־ר, את יסוריו, וכן גם בשיר־טבע, וכן בכל ס־גי השירה הידית, ואם שיר־אהבה במובן המקובל יכול להיחשב כשר מנקודת ההקפה של „אמנות צרופה“ — מדוע לא יותן הכשר זה גם לשיר המביע אהבה לעם, למולדת, לאדם הסובל, למפעל, לאי־דיאל? ואולם האמת היא, שאם אנו מבדי־לים, וברדין, בין שירה טהורה ובין שירה טנדנציוזית — הרי הכוונה צריכה להיות זאת, שיש שירה הנובעת מן הלב, שמקור־ה היא הויה נאמנה בנשמת המשורר, והנצאווית הויה כזאת גם בנפש הקורא ויש „שירה“ במרכאות, שמקורה אינה הדי־רגשות פנימית אלא מגמה צדדית, ומכיון שהסר בה דבר קטן אוד: הלב של המ־שורר — נשאר אטום בשבילה גם לבו של הקורא.

לפי הגדרה זו יכול השיר להיות מצד הנושא שי־ן לסוג המכונה „שירה צרו־פה“, כגון שיר־אהבה, שיר־טבע, שיר־השפכות־הנפש, בקיצור: ליריקה שבלי־ריקה, ואף על פי כן אם אין מורגש בו יסוד היסודות, לב המשורר, הרי אינו אלא שיר טנדנציוזי, כלומר — שיר שגולד לא מתוך תהליך איתני, לא מתוך הכרה נפשי, כי אם מתוך איזו כוונה צדדית, גיד, על מנת להפרסם בדפ־ס, או על מנת לקבל שכר־סופר־ים, ים בן ששיר כזה, שחזא מלאכותי, שאינו אמיתי, ויחא גם מקושט בכל מיני קישוטים ספרותיים, פסול בההלט, והילוף הדברים: יכול השיר להיות מיק־דש לענין שהוא פרוזה שבפרד זה, למשל: לקונגרס ציוני, להתלכ־דוח לאומית, להתגיטות לצבא־שהרוה, והוא יהיה שירה שבשירה, אם רק דלפק בו לב הי וגאמן, לב משורר, ואם משורר זכה ששירתו תחדור לשכבות שונות של העם, הרי זה לא מפני שטיפל בנושאים חשובים בעלי היקף גדול, אלא מפני שבש־גיל המשורר היו אלה לא נושאים סתם, כי אם הויות גדולות ועמוקות, ובכוח שיר־הו האדירה והכנה עורר את החויות הא־לה גם בלב הזולת, בלב הקוראים.

לפי הגדרה זו יכול השיר להיות מצד הנושא שי־ן לסוג המכונה „שירה צרו־פה“, כגון שיר־אהבה, שיר־טבע, שיר־השפכות־הנפש, בקיצור: ליריקה שבלי־ריקה, ואף על פי כן אם אין מורגש בו יסוד היסודות, לב המשורר, הרי אינו אלא שיר טנדנציוזי, כלומר — שיר שגולד לא מתוך תהליך איתני, לא מתוך הכרה נפשי, כי אם מתוך איזו כוונה צדדית, גיד, על מנת להפרסם בדפ־ס, או על מנת לקבל שכר־סופר־ים, ים בן ששיר כזה, שחזא מלאכותי, שאינו אמיתי, ויחא גם מקושט בכל מיני קישוטים ספרותיים, פסול בההלט, והילוף הדברים: יכול השיר להיות מיק־דש לענין שהוא פרוזה שבפרד זה, למשל: לקונגרס ציוני, להתלכ־דוח לאומית, להתגיטות לצבא־שהרוה, והוא יהיה שירה שבשירה, אם רק דלפק בו לב הי וגאמן, לב משורר, ואם משורר זכה ששירתו תחדור לשכבות שונות של העם, הרי זה לא מפני שטיפל בנושאים חשובים בעלי היקף גדול, אלא מפני שבש־גיל המשורר היו אלה לא נושאים סתם, כי אם הויות גדולות ועמוקות, ובכוח שיר־הו האדירה והכנה עורר את החויות הא־לה גם בלב הזולת, בלב הקוראים.

שלו בכל טדות תרבותנו, עבודה בכל השטחים ובכל האמצעים... בדברו במסיכה אחת על הצורך בכנסיה עולמית של עסקני התרבות העברית אמר: „בה בי הנני נושא את הידיקים של כנסיה זו ושל הצורך הפנימי לעשות לטובת את כל המאמצים, בתיוקים אלה אני רוצה להרעיל את אויר נשמתכם, את הבורות שאה מימיהם אתם שוחים, שירבקו בכם, ועל ידיכם — בכל העם, ובכנסיות כל כוחותינו היוצרים קום הקום“, מובן שכאן מדובר על הידיקים מועילים, נושאי חיים ובריאות, אבל היא הרגיש את עצמו כמורעל בהם, הם הדליקו את דמו, הם לא נתנו דמו לה, הם גזלו שינה מעיניו, ובחידקים הללו רצה להדי־עיל את שומעיו, להרעיל ולהדליק ולהפ־רות, ולהחיות! ומובן, שלא רק את חידקל הכנסיה התרבותית נשא בחובו, כי אם את הידיקים המפריים והמחטיסים של כל הקדה הרבות, של כל צורך רוחני, את הידיקים ההכרחיים לקיומו של כל עץ־ישראל, מן הטרשים ועד הצמרת.

אם נגדיר את המושג „משורר לאומי“ כמובן זה במימן החירה העמוקה ביותר לנשמת העם ובמובן הביטוי הממצה ביר־תר על שכנית העם, אז אין דומה לביא־ליק כמשורר לאומי, ורק יהודה הלוי יכול לעמוד במהיצתו, והמענין ביותר, כי פשם שהמשורר הזדהה עם העם, כך גם העם הזדהה עם המשורר, ומפני כך גם העם מקבל באהבה מביאליק את התוכחות הק־שות ביותר, את הכיניים המעליכים והר־צורכים ביותר, נדמה שהאומה מרגישה, כאילו היא בעצמה מייסדת את עצמה, ואיך תתבע את עלבונה מעצמה? נדמה, שה־אומה מרגישה היטב, שהרעל הזה שהמשור־רר נוסך על פצעה, הרעל הצורב כהרזל מלובן מורכב מאותם הידיקים המופלאים שהמשורר נושא בחובו, הידיקים נושאי־מרפא, מבשר־חיים, ונדמה שהוא מרגישה תוך כדי הצלפת שבטו הברזל הקלויים גם איזה עידוד מסותר: „אם יש לי עוד כוח כזה, לייסר את עצמי במוסר כזה, אם עיני עוד פקוהה כלי־כך, לראות את תהלוצי הצפונים בעמקי מעמקים, ואם עוד מסוגלת אני להתאכזרות כזאת לעצמי ולאמידת־אמת כזאת על עצמי, סימן שעוד כוח אתי“...

ב — — — דרך המלך המוליכה מן המ־שורר אל הקורא היא דרך הלב, מן הלב — אל הלב, ואם שירתו של המשורר נכנסת אל לבם לא של יהודים, גם לא של חוגים בודדים, כי אם אל לב הכלל, לב העם, הרי משורר כזה ראוי בצדק לשם משורר לאומי, ואולם איזו שירה זוכה להיעשות נחלתו של הכלל, של העם כולו? הויות א־

(הסוף — בחוברת הבאה)

3. מנהיג

המשורר הלאומי

(סוף)

לא אתעכב כאן על אותן החוויות האדרי רות שעוררה בנו שירת ביאליק, ששרשן בהרגשות אפנותיות-פיוטיות גרידא; אזכיר רק אחדות מאלה, שהיו לא רק חוויות פיר טיות, כי אם גם מאורעות כבד-משקל בד יינו הלאומיים, וזיודעים ובלאיודעים עיצו בו את פני הדור, דור אהרון לשעבוד ורא' שון לגאולה.

ואני מתחיל, בסדר כרונולוגי, מהשיר "בשדה", שנכתב בשנת תרנ"ד. שיר לא גדול זה, בסך-הכל המישים זשש שורות עלול לגרום לא מעט בלבול-מרח לאנשי המיון. לאנשי "הורת הספרות". לאיזה סוג להכניסו? שיר-מבע, שכן רובו מוקדש להיאור השדה? שיר לאומי, שכן בו נוכי רים ודוקא בכית המסיים. אחיו הרחוקים העובדים על אדמת ישראל? שיר לירי "טהור", או שיר מנמתי? ובודאי אחרי היי סוסים רבים יחליטו נאמני "תורת הספי רות" לקבוע סוג חדש, סוג מעורב. ואולם הקורא הפשוט, הקורא הטוב, הקורא בעל הלב, יתפוס את השיר דוקא כחטיבה אחת, חטיבה שלמה בתכלית. זה היאש הקורר, העתיק, של הגלות: "ככלב, ידידי, ככלב ממעניו". זאת ערגת הצמאון אל הטבע, ערי גת חדשה, ומה שהדש עוד יותר: זה הכי אב כי "לא ידי עיצובכן, שיבלים, לא ידי קומתכן טיפחה, לא רסיסי זיעתי את מגרי פות אדמתכן השחורה הריטוב", וכתוצאה מכל סבך והרגשות האלה: הכיסופים הלר הטים אל השדה העברי, אל "האי הרחר קיה העובדים בית אמי" — האין כל הנעיר מות האלה מצטרפות לסימפניה אחת. מועי זעת ותרבעת ומנחמת כאחת? השיר הזה לא רק עורר בנפשנו בעגועים לשדה, הוא גט — בלי שהכרנו בכך — טיפה בנו את ההרגשה הנעלה, שהפכה אחרי-כן הכי רה מוסרית עמוקה, כי ליהנות מן השדה (גם הנאה אסתטית) נחיה מוכשרים ונהיה זכאים רק אז, כשנעצב את שיבליו במו ידינו, כשנרטיב את מגרפותיו בריסיי זי עתנו, זיעה עברית... ואולם ביאליק לא הטיף לנו מוסר בשיר זה, הוא רק החדיר בנו את חוויתו, עשה אותה גם לחוויתנו, והוויה זו היא שהדריכה ומדריכה עד היום את טובי אחינו ובנינו. אך כל חוויה עמרי פה היא לא רק בתריקים ובתיערך כשהיא לעצמתה, היא גם טקימה וולדות, ובודאי התעטפו גם מחווית השדה העברי הנאמתי עוד חוויות-בנות, שהיכו שושים בנפשנו, ובודאי הרגישו רבים כי יחד עם השיבלים העבריות שומה עלינו לעצב במו ידינו, במו נפשנו, בחלבנו ובדמנו, גם תרבות עברית אמיתיה, אמנות עברית אמיתיה, אר רחייים עברי אמיתי ולא לעמוד "כעני לפני הוד הקמה המאירה וישמחה" של האחד רים, לפני הוד היצירה של האחרים...

ומאורע היה גם "המתמיד" שעמד כאילו כמרכז, באמצע, בין "על סף בית המדרש" שקדם לו ובין "אם יש את נפשך לדעת" שבא אחריו כמו, אגב, שגם "בשדה" עומד באמצע בין שני חבריו לנושא, בין "אל הצפור" שקדם לו ובין "איגרת קטנה" שב אה אחריה, מובטחני, שאילו נכתבו טראקי טאטיים גדולים בשבה ביתר-המדרש וכש" במ תלמוד-תורה לא היו משפיעים כמו שהשפיע "המתמיד", מובן, שלא החויר אותנו לבית-המדרש, ואולם הוא מילא אר תנו געגועים עליו, והוא נטע גם בלב אלה שלא ידעו את יוסף, שלא הכירו את הישיבה, רגשות כבוד והערצה לאוירה המ יחדת שלה, אוירה של חיים רהנניים עשיר רים, של אהבת תורה ומסירות-נפש עליה, מה שפעלה יצירתו של פרק לשם הארה חדשה של חסידות עשה "המתמיד" וי שירי-בית-המדרש של ביאליק לשמ קביעת יחס חדש מצד צעירי הדור אל בית- המדרש, כמו אל "בית היוצר לנשמת האר מה", הם הבינו — יותר נכון: הרגישו — הכירו פתאום כי בית-המדרש הזה המט לני פול הוא "מחבא-רוח איתן, מקלט עמי עולמיים", וכי במבצרותו זה התבצרו לא רק הוויות דאביי ורבא, אלא בו נרקמו ונתגבשו ערכים אנושיים נפלאים, שגולת הכותרת שלהם הם האמינה בטוב ובצדק והכסחון הסלעי בנצחון-הסופי שלהם, בנצ' חון האור:

... אליהם אמת בעפר לא אעולל,
לא אפמר בכורתי כנזיר ערשים;
פתרועת השקר קולי לא יתבולל,
מהיות כפיר בין כפירים אפפה
עם כבשים...

זילה ומשלהכתה של שירת "מתי מדבר", ועכשיו אני עובר ל"דבר", כלומר — לשירי-החזון של ביאליק, שאה בואם בישר השיר "אכן הציר העם", שהופיע שבע שנים קודם לכן. אלה הם שירי חזון לא מפני שהם כתובים בסגנון הנביאים, אלא מפני שמפעמת אותם רות הנביאים. אין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד, ולכן בכלל אין סגנון נביאים, אלא לכל נביא ונביא סגנון שלו, ואולם יש דבר משותף לכולם, וזהו רוח הקודש. סבורני, ששירי החזון של ביאליק ראויים לשם זה דוקא מפני שלא נכתבו בסגנון ישעיהו וירמיהו והביריהם, ואני מקווה שאם יואילו חוקרי-הספרות לנתח כראוי את לשונם וסגנונם של שירי-החזון ייווכחו גם הם בזה, ואז יוברו, כי רק מפני שאש הנבואה להי טת בחזונותיו של ביאליק, מתקבל הרושם, כאילו הם כתובים בסגנון הנביאים הקי דומים. צורת ההקבלה אמנם שולטת בשירי החזון, אבל צורת ההקבלה היתה מקובלת בכל שירת המזרח השמי העתיק, ולא צורה זו עושה את יצירת נביאינו לאשר היא, ולא היא גם עושה את סגנונם לאשר הוא. להפך, אם ילמד איש להשתמש בצורות-הביטוי של הנביאים מאין כמותו וידע להי קות אותן לכל פרטיהן ודקויותיהן וורדי יותיהן, ואולם יחסר לו רק דבר קטן אחד — הלהט והחוסן הנבואי, הרי לא רק שלא ירעיד את לבנו, הוא ישעם אותנו וילאנו, ואם שירי-החזון של ביאליק כובי שים את הלב עד כדי עצירת-נשימה, הרי זה רק מפני שנתקיים בהם הסימן של ירמיהו: "הלא זה דברי כאש וכפטיש יפר צץ סלעי", לא ייפלא איפוא, אם הופעת "דבר" היוותה מאורע לא רק ספרותי, כי אם גם חברתי-לאומי, אמנם, ה"דבר" היה "מר כמות", אבל הוא לא היה "המות עצמו"; הוא היה שיקוי חיים — הורגש בחוש, כי ניתן צופה לבית ישראל, והל" בנות הודרכו האזונים הוטו מני אז כא" פרסכת במשך עשרות שנים לקראת כל דיבור, לקראת כל אימרה מפי המשורר... הדבר המר כמות השיב רבים לחיים, ומובי טחני, ששירים כמו "אכן גם זה מוסר אלהים", "קראו לנחשים", "ידעתי בליל ערפל", "ראיתכם שוב בקוצר ידכם" עוד יפעלו את פעולתם דורות על דורות... ולבסוף: "משא נמירוב" או כשמו עכשיו: "בעיר ההרגה", "הדמעה הגדולה", ירדה לא על קדקוד הסלעים; היא נפלה על רא' שנו וחזרה למעמקינו והזליקה בקרבנו את רגש הכבוד הנרדם: "השאנה המרה" לא

אבדה בסערה, כי אם זעזעה את לב הדור, לכל הפחות את לבם של צעירי הדור, ואב הופיעו או למאות ולאלפים בחורים יהודים אשר ידעו להשיב כלחמה שעה, בחורי ההגנה העצמית ברוסיה, אשר רבים מהם היו אחר כך מראשוני העליה השניה בארצנו, — הרי לא במעט אנו הייבים תודה על כך ל"משא נמירוב". דיברתי בפרק זה רק על יצירות מועי טות, מאלה שלפי הכרתי השפיעו הרבה על עיצוב פני הדור, הזכרתי אף "בשדה", על סף בית המדרש", "מתי מדבר", "בעיר ההריגה" ושירי-החזון, השירים האלה נוסי אים קדרות וסערה, כאב וועם, אף-על-פי כן, איזו גנוחות, איזו להבות מצרפות ומי אירות חצבו מתהום נשמתנו, בראשית מל' זמתי-העולם השניה נפלה פצצה על אדמת משק עברי והפרה בור עמוק, ומתבור פרי צו מיתתהום לשמחת אנשי המשק, גם שירת ביאליק נפלה לעתים קרובות כפצצה על שממת חיינו, אבל היא תמיד פתחה במעי מקינו מעיינות החתומים, את הצו הנמרץ של המשורר "חשפו האור, גלו האור"; קיים קודם כל הוא דעצמו, ובקראו את קריאת האיתנים: "היי הבו נא יחדיו לעבודה הגי דולה / נגולה נא הרי הנשף, נגולה / העמידו את עמכם, הקימו הדור" — הרי הוא בעצם כבר ביצע חלק גדול מעבודה זו של הקמת הדור, אולם הוא סייע להי קמת הדור לא רק באותם השירים-המאורר עות שעליהם דיברתי למעלה, ההשפעה נבעה לא רק מאלה; היא זרמה מכל ניר ועבר, מכל שיר ושיר, מגדול וקטן, היציר רות שעליהן התעכבתי במיוחד הן אלה שחירשו חריש עמוק בנפשנו וזרעו בה את זרע הברכה, אך לשם נביטת הזרע ולי שם שגשוגו ולבלובו היה נחוץ גם אור שמש וטל וגשם, ושירת ביאליק לא רק זעזעה את אדמת הבור, לא רק גרה ניר בשממה והצפינה ברגבים את זרעוני התי חיה; היא גם הרוותה אותנו בטלליה וחימ' מה אותנו בנגוהותיה, היא לא רק אחזה בציצית ראשנו וטילטלתנו טלטלת גבורה; היא גם הרעיפה עלינו רוח ווהר וריח' פרחים, והיא הוליכה אותנו לא רק בדרך-ישר האבלות, שירים אנושיים, בלתי שכיחים גם בספרויות-העולם מסוג "הי חלקי עמכם", "אהו אחד ובאין רואה", "הברכה" ואחרים הדירכונו גם בנתיבות עולם...

3. מתי מדבר